

ӘОЖ 82.0; МҒТАР 17.07.31

<https://doi.org/10.47526/2023-3/2664-0686.11>Ғ.С. ҚАМБАРОВА¹ , Б.Д. ЖҰМАҚАЕВА² , Ә.Т. ТОЛЫСБАЕВА³ ¹Сүлеймен Демирел университетінің PhD докторанты

(Қазақстан, Алматы қ.), e-mail: k.gainizhamal@mail.ru

²педагогика ғылымдарының кандидаты, профессор

Сүлеймен Демирел университеті

(Қазақстан, Алматы қ.), e-mail: bereke.zhumakayeva@sdu.edu.kz

³филология ғылымдарының кандидаты, доцент

Қода Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті

(Қазақстан, Түркістан қ.), e-mail: ademau.tolysbayeva@ayu.edu.kz

ӘДЕБИЕТТАНУ ҒЫЛЫМЫНДАҒЫ АВТОР ТЕОРИЯСЫНЫҢ ДАМУ ӨРІСІ: ӨТКЕНІ МЕН БҮГІНІ

Аңдатпа. Мақалаға әдебиеттану ғылымындағы «автор» ұғымының көпқырлы жеке-дара категория ретіндегі тарихи даму өрісі негіз болды. «Автор» теориясының әдебиеттегі романтизм, структурализм, формализм, постструктурализм мен постмодернизм сынды ағымдар үстемдік құрған кезеңдердегі даму бағдарына назар аударылып, осы кезеңнің іргелі теориялық тұжырымдары мен беделді өкілдерінің негізгі қағидаттарына салыстырмалы, сараптамалық талдау жасалынды. Әдебиеттану ғылымына жаңа серпін алып келген неореализмде бір уақыт кезеңінде АҚШ, Еуропа, Ресейде және біздің елімізде «автор» теориясы әртүрлі бағытта дамып, әрқалай түсіндірілді. Бұл теориялардың бір-бірімен қисынды байланысы кейде әлсіз келіп, кейде кейбір мәселеде қарама-қайшылықтары да көрінді. Сонымен қатар, америкалық-ағылшындық «жаңа сын» мектебі, еуропалық-француздық «сана сыны» мектебі мен кеңестік классикалық парадигмалардың өзіндік ерекшеліктері мен айырмашылықтары болғаны талдау барысында айқындалады. А. Байтұрсыновтың авторға қатысты тұжырымдарының мәні ашылып, әлем әдебиеттануында өзге ғалымдардың зерттеулерімен үндестігі сараланды. Сондай-ақ, «автор» теориясының қазіргі даму тенденциялары айқындалып, осы бағыттағы ғалымдардың еңбектеріне сараптамалық талдау жасалынды. «Автор» ұғымын құраушы компоненттердің негізгілері ретінде – «автор образы», «автор ұстанымы», «автор интенциясы» категориялары анықталып, осы бағыттағы жаңашыл ой-пікірлер сараланды. Мақала авторлары ғылыми теориялар мен әдеби мектептердің дамуы мен құлдырауындағы тарихи заңдылыққа сүйене отырып, бүгінгі күнді автортанымға қатысты ғылымдағы «теориялық дағдарыс кезеңі» деген тұжырым жасайды.

Кілт сөздер: әдебиеттану, әдебиет теориясы, мәтіндегі автор, автор образы, авторлық ұстаным, автор интенциясы.

*Бізге дұрыс сілтеме жасаңыз:

Қамбарова Ғ.С., Жұмақаева Б.Д., Толысбаева Ә.Т. Әдебиеттану ғылымындағы автор теориясының даму өрісі: өткені мен бүгінгі // *Ясауи университетінің хабаршысы*. – 2023. – №3 (129). – Б. 147–161. <https://doi.org/10.47526/2023-3/2664-0686.11>

*Cite us correctly:

Qambarova G.S., Jumaqayeva B.D., Tolysbaeva A.T. Adebiettanu gylmyndagy avtor teoriasynyn damu orisi: otkeni men bugini [Development of Author Theory in Literary Studies: Past and Present] // *Iasau universitetinin habarshysy*. – 2023. – №3(129). – B. 147–161. <https://doi.org/10.47526/2023-3/2664-0686.11>

G.S. Kambarova¹, B.D. Zhumakayeva², A.T. Tolysbaeva³

¹*PhD Doctoral Student of Suleyman Demirel University
(Kazakhstan, Almaty), e-mail: k.gainizhamal@mail.ru*

²*Candidate of Pedagogical Sciences, Professor
Suleyman Demirel University
(Kazakhstan, Almaty), e-mail: bereke.zhumakayeva@sdu.edu.kz*

³*Candidate of Filological Sciences, Associate Professor
Khoja Akhmet Yassawi International Kazakh-Turkish University
(Kazakhstan, Turkistan), e-mail: ademau.tolysbayeva@ayu.edu.kz*

Development of Author Theory in Literary Studies: Past and Present

Abstract. The article is based on the field of historical development of the concept of «author» in literary studies as a multifaceted single category. Attention was paid to the direction of the development of the theory of the «author» in literature in the periods of Romanticism, structuralism, formalism, poststructuralism and postmodernism, a comparative, expert analysis of the fundamental theoretical conclusions and basic principles of outstanding representatives of this period was carried out. In neorealism, which brought a new impetus to literary criticism, over the same period of time in the USA, Europe, Russia and our country, the theory of the «author» developed and interpreted in different ways. The logical connection between these theories was sometimes weak, and sometimes contradictory in some matters. In addition, the analysis reveals that the American-English «new criticism», the European-French «criticism of consciousness» and the Soviet classical paradigms have their own characteristics and differences. The consistency of A. Baitursynov's conclusions in relation to the author with the studies of other scientists in the world literature was analyzed. Modern trends in the development of the author's theory were also identified and an expert analysis of the works of scientists in this field was carried out. As the main components that make up the concept of «Author», the categories are defined – «the image of the author», «the position of the author», «the intention of the author», innovative ideas in this direction are analyzed. The authors of the article, relying on the historical pattern in the development and decline of scientific theories and literary schools, formulate that at present there is a «period of theoretical crisis» in science related to the author's theory.

Keywords: literary studies, literary theory, author in the text, image of the author, author's position, author's intention.

Г.С. Камбарова¹, Б.Д. Жумакаева², А.Т. Толысбаева³

¹*PhD докторант Университета Сулеймана Демиреля
(Казахстан, г. Алматы), e-mail: k.gainizhamal@mail.ru*

²*кандидат педагогических наук, профессор
Университет Сулеймана Демиреля
(Казахстан, г. Алматы), e-mail: bereke.zhumakayeva@sdu.edu.kz*

³*кандидат филологических наук, доцент
Международный казахско-турецкий университет имени Ходжи Ахмеда Ясави
(Казахстан, г. Туркестан), e-mail: ademau.tolysbayeva@ayu.edu.kz*

Развитие теории автора в литературоведении: прошлое и настоящее

Аннотация. Статья основана на области исторического развития понятия «автор» в литературоведении как многогранной единой категории. Было уделено внимание на направление развития теории «автора» в литературе в периодах романтизма, структурализма, формализма, постструктурализма и постмодернизма, проведен сравнительный, экспертный

анализ фундаментальных теоретических выводов и основных принципов выдающихся представителей этого периода. В неореализме, который придал новый импульс литературоведению, за один и тот же период времени в США, Европе, России и нашей стране теория «автора» развивалась и интерпретировалась по-разному. Логическая связь между этими теориями иногда была слабой, а иногда и противоречивой в некоторых вопросах. Кроме того, в ходе анализа выявляется, что американско-английская школа «новая критика», европейско-французская школа «критика сознания» и советские классические парадигмы имеют свои особенности и различия. Была проанализирована согласованность выводов А. Байтурсынова по отношению к автору с исследованиями других ученых в мировой литературе. Также были определены современные тенденции развития теории «автора» и проведен экспертный анализ работ ученых данного направления. В качестве основных компонентов, составляющих понятие «автор», определены категории – «образ автора», «позиция автора», «интенция автора», проанализированы новаторские идеи в данном направлении. Авторы статьи, опираясь на историческую закономерность в развитии и упадке научных теорий и литературных школ, делают вывод о том, что сегодняшний день является «периодом теоретического кризиса» в науке.

Ключевые слова: литературоведение, теория литературы, автор в тексте, образ автора, авторская позиция, интенция автора.

Кіріспе

Әдебиеттегі «автор» ұғымы адамзаттың тарихи, идеологиялық, құндылықтық, шығармашылық, т.с.с. тұрғыдан дамуы мен құлдырауы фонында көп қырлы позицияда өзіндік сипаты мен дүниетанымы бар жекедара категория ретінде ақырындап дамыды. Әлемдік әдебиет теориясында мәтіндегі автор мәселесі тұлғаның рухани, шығармашылық өмірінің құндылығын арттырған романтизм, автордың көркем шығармадағы орталық рөлін айқындайтын классикалық структурализм, автордың шығармашылық тұлғасын жоққа шығарған формализм, постструктурализм мен постмодернизм сынды теориялық бағыттарда әртүрлі аспектіде қарастырылды. Аталған мәселедегі зерттеулер «авторды қайта тірілтікен» қабылдау теориясында, New Historicism, содан кейін аналитикалық филологияда логикалық жалғасын тапты.

Қазіргі әдебиеттану ғылымында «Автор» теориясы және оның құрамдас категорияларын анықтауда зерттеушілер арасында бірізділік жоқ. Ғалымдардың бір тобы М.М. Бахтин мен В.В. Виноградовтың классикалық тұжырымдарын ұстанса, кейбір ғалымдар өз зерттеулерінде постструктуралистік ұстанымдарды негізге алады. Ғалымдардың тағы бір тобы пост-постмодерниттік парадигманың орын алуы мүмкін деген болжамдар жасайды. Бүгінгі таңда әртүрлі зерттеулерде, монографияларда, оқулықтар мен ғылыми мақалаларда «авторға» қатысты айтылатын төмендегідей атау, ұғымдарды кездестіруге болады:

1. Автор ойы (мысль автора) (В.Г. Белинский);
2. Авторлық таным (авторское сознание);
3. Автор дүниетанымы (миросозерцание автора) (Н.А. Добролюбов);
4. Автор сөзі, автор үні, бастапқы автор (авторское слово, голос автора, первичный автор) (М.М. Бахтин);
5. Автор бейнесі (образ автора) (В.В. Виноградов);
6. Авторлық ұстаным;
7. Автор интенциясы;
8. Автор концепция тасымалдаушысы ретінде (автор как носитель концепции) (Б.О. Корман);

9. Автордың өлімі (the death of the author) (Р. Барт);

10. Имплицит автор (implied author) (У. Бут), т.с.с.

Филологияда «авторология» өз бетінше ғылым ретінде қалыптасып, дамып келеді.

Әрине, ХХІ ғасырда «көркем мәтін – автордың өмірлік тәжірибесінің көрінісі» деген ескі әрі біржақты романтикалық идеяға қайта орала алмаймыз. Себебі, жоғарыдағы тізімнен байқағанымыздай, автор мәтінде өте көп қырынан көрінеді. Сонда, жаңа дәуірдегі жаңа парадигма «авторды» қалай анықтайды, «автор» теориясының қазіргі даму тенденциясы қандай деген заңды сауал туындайды. Ең алдымен, автор дегеніміз «кім» немесе «не» деген мәселенің басын ашу үшін оның қалыптасуы мен даму жолына сараптамалық талдау жасағанымыз жөн.

Зерттеу әдістері

Мақалада көтерілген мәселені зерттеу барысында көптеген теориялық еңбектер – оқулықтар, монографиялар, ғылыми мақалалар, сөздіктер қаралды. Алынған ақпараттарды өңдеу үшін жалпы логикалық әдістер – талдау, синтездеу және жеке қорытулар негізінде жалпы тұжырым жасау үшін индукция әдісі пайдаланылды. Сонымен бірге, ұсынылған теориялық тұжырымдарға салыстыру, сәйкестендіру, топтастыру әдіс-тәсілдері қолданылып, алынған нәтижелер бойынша қорытынды тұжырымдар жасалынды.

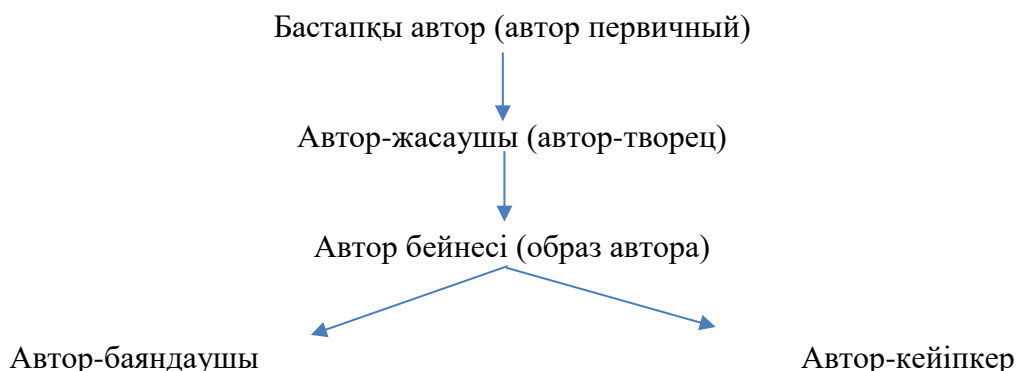
Талдау мен нәтижелер

Көркем шығармадағы автор мәселесін зерттеу Америкада, Еуропа мен Ресейде ХХ ғасырға дейін әртүрлі әдеби-теориялық мектептерде ішінара болса да қаралып келді. ХІХ ғасырдағы романтизм немесе «әдебиеттанудың дағдарыс дәуірінде» шығарма автор психологиясының, автордың таптық идеологиясының көрінісі деген идеяға басымдық берілді. В. Дильтей шығарманы автордың өмірлік тәжірибесін білдіру формасы ретінде түсіну керектігін ұсынды [1]. Дегенмен, ХХ ғасырда туындаған жаңа толқын әдебиеттанудағы романтизмді үлкен сынның астына алады.

Ағылшын-американ әдебиеттануында ХХ ғасырдың 20-шы жылдары қалыптасқан «Жаңа сын» (new criticism) әдеби қозғалысы «автор» теориясына түбегейлі қайшылықпен келді. «Жаңа сын» ХІХ ғасырдағы әдебиеттануда жіберілген қателіктерді «түзетуге» ден қояды. «Жаңа сын» өкілдері көркем шығарманы автордан бөлек қарастырды. Олардың пайымдауынша, жазушы өз жұмысын аяқтаған сәтінде шығарма автордан бөлініп, оның субъективті ойынан, ниетінен тәуелсіз, дербес өмірге және әсер ету күшіне ие болады. Осылайша, шығарманы талдауда субъективті факторлардан толықтай бас тартып, автордың шығармаға қатысын, ықпалын жоққа шығарады. «Жаңа сын» мектебінің теориялық тұжырымдары ХХ ғасырдың екінші жартысында постмодернистік парадигмада белгілі бір тараптан, бірақ радикалды түрде жалғасын тапты.

Дәл осы кезеңде кеңес әдебиеттануында автор мәселесі және оның шығармаға қатынасын зерттеуге М.М. Бахтин, В.В. Виноградов, Б. Эйхенбаум, т.б. ерекше көңіл аударды. Бұл ғалымдардың ғылыми тұжырымдары «жаңа сыншылармен» қайшылықтарға толы болды. Әңгімелеушінің, баяндаушының рөлі тұтас шығармадан бөлектеп, оқшаулап қарастырылмайды. Керісінше, тұтас шығарма жүйесіндегі автор концепциясы немесе автор образы ретінде композициялық-сюжеттік ерекшеліктермен бірге қарастырылады.

М.М. Бахтин мен В.В. Виноградов ұсынған іргелі парадигмалар бүгінгі күнге дейін автор мәселесіндегі көптеген зерттеулердің мызғымас негізіне айналды. Осы бағытта жазылған біршама оқулықтар, әдістеме құралдары, анықтамалықтар мен сөздіктерде өте ұзақ уақыт «автор» мәселесін ашуда жаңашылдықтың болмауы – жоғарыдағы сөзімізге дәлел бола алады. М.М. Бахтин мен В.В. Виноградов парадигмасына негізделген еңбектерді топтастыра келе, «мәтіндегі авторды» ажырату формасын төмендегідей көрсетуге болады.

1-сурет – Мәтіндегі автор ұғымының ажыратылуы

Бастапқы автор – бұл автор бейнесінің прототипі, нақты адам. Автор - жасаушы - оқырманның шығарманы жасаушымен диалогта тікелей байланысатын ұғым, категория. Бұл тізімдегі негізгі әдеби ұғым – В.В. Виноградов пен Б. Корман түсінігіндегі *«автор бейнесі»*.

XX ғасырдың 20–30-жылдарынан бастап академик В.В. Виноградов көркем әдебиетті зерттеу барысында автор мәселесін кеңінен қозғап, автор бейнесін терең қарастыра бастады. Автордың шығармаға қатысын «автор образы» тұрғысынан қарастыруды ұсынды. «Автор образы – бұл ақынның шығармашылығында жасалынған образдың басты бір ерекшелігі. Ол өз биографиясының да көркем-бейнелік элементтерін қамтып, жүзеге асырады... Лирикалық «мен» – бұл автордың образы ғана емес, сонымен қатар адамзаттық үлкен қоғамның өкілі» [2, 113-6]. В.В. Виноградов автордың бейнесі мәтіннің жеке ерекшелігін құрайтын тілдік ерекшеліктерінен тұрады деп санайды. Яғни, «автор образы» тек автордың өмірбаянына қатысты ұғым емес, автор өз биографиясына қатысты кейбір «элементтерін» қамтығанмен, ол – толыққанды көркем құбылыс. Образ «...тек қана ақиқатты суреттеп берумен шектелмейді. Өмір шындығын жинақтай келе, жекелеген оқиғаларды, құбылыстарды бейнелей отырып, адам баласын ойландыратын мәңгілік сауалдардың мәніне де үңіледі» [3].

Керісінше, М.М. Бахтин «автор образына» Виноградов сияқты ерекше маңыз бермейді. Оның ойынша *«нағыз автор образ бола алмайды»*. Себебі автор – шығарманың барлық образын тудырушы. Ал аталып жүрген «автор образын» белгілі бір шығармадағы образдардың бірі ғана болуы мүмкін *ерекше текті образ* (образ особого рода) деп атау керек деген ой толғайды. Бахтин тұрғысынан қарастырсақ, «ерекше текті образды» көркем шығармадағы басқа образдармен шатастырып алмау керек. Себебі ол басқа образдармен қатар қарастырыла алмайтын «ерекше» образ [4].

Жалпылай алғанда, кеңестік ғалымдардың мәтін ішіндегі автор жайлы пікірлері бір-бірімен үндес келеді. Ендеше, «автор образы» категориясын тек бір ғана образ деп түсіну дұрыс емес. Автор – тұтас көркем шығарманың идеялық-мазмұнын, композициялық құрылымын ұйымдастырушы. Ол көркем шығарма табиғатынан нақты объект ретінде орын алып, баяндаушымен немесе әңгімелеушімен тығыз байланыста шығарма мәтіндегі негізгі рөл атқаратын субъективті бейне.

Дәл осы кезеңде қазақ әдебиетінде де А. Байтұрсыновтың «Әдебиет танытқыш» еңбегі жазылды. 1926 жылы жарияланған «Әдебиет танытқыш» – әдебиеттану, оның ішінде әдебиет теориясы саласында қазақ тілінде жарық көрген тұңғыш ғылыми еңбек [5]. Ондағы автордың баяндаушылық тәсіліне байланысты іргелі ойлары дүниежүзілік әдебиет теориясында үндестік тапты. Себебі, Байтұрсынов көркем шығарманың түріне қарай авторға қатысты – *әуезелеуші, толғаушы, жазушы, сарындаушы* (1-кесте), т.с.с. атаулары өзге ғалымдардың баяндаушы (повествователь), әңгімелеуші (рассказчик), хроникашы (хроникер), әңгімелеуші-кейіпкер, т.б. терминдерімен сәйкес келеді. Мәселен, кеңес әдебиеттанушысы Б.О. Корман көркем

мәтіндегі автор санасын білдіру формалары ретінде көптеген баяндау көзқарастарын бөліп көрсетті. Ол «Некрасовтың лирикасы» атты монографиясында ақын өлеңдеріндегі *автордың өзі, автор-баяндаушы, лирикалық қаһарман, рөлдік қаһарман* сияқты авторлық сананы білдіру формаларын бөліп көрсеткен.

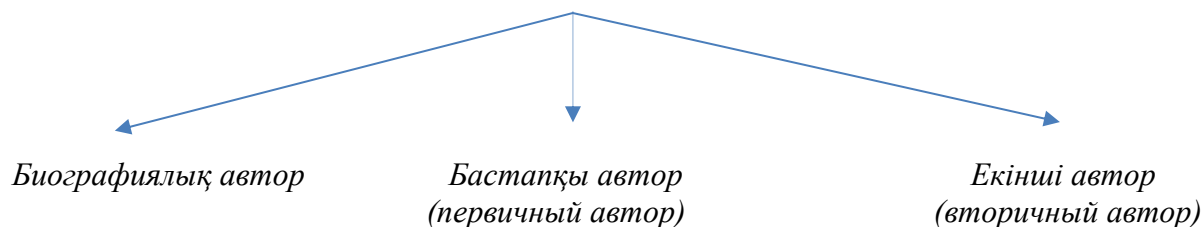
1-кесте – А. Байтұрсынов ұсынатын автор классификациясы

Әуезелеуші	Толғаушы	Сарындаушы
Әуезелеуші айтатын сөзіне өзін қатыстырмай, өзінен тысқарғы ғаламда болған істі әңгіме қылады. Тек сыртта тұрып бақылап, уақиғаға көз салған адамша, қатта біреуден естіген адамша айтады.	Толғаушы ақын әуелі көңілінің күйін, мұңын, мүддесін, зарын, күйінішін, сүйінішін айтып, шер тарқату үшін толғайды. Екінші ішкергі ғаламында болған халдарды, нәрселерді тысқа шығарып, басқаларға білдіріп, басқаларды сол көңілінің күйіне түсіріп, халін түсіндіру мақсатпен толғайды	Сарындаушы өз заманындағы бар тұрмысты ғана суреттеп қоймайды, өнеге үшін жоқ тұрмысты да алып суреттейді

Осы арада көңіл қоятын бір нәрсе – Байтұрсынов «әуезе» деп әңгіме, тарихи әңгіме, оқиғалы дастан сияқты көркем шығарманың нақты бір түріне тоқталып, сондағы әуезелеушіні шығарманы қалай баяндап, әңгімелейтініне, яғни автордың баяндаушы, әңгімелеуші қызметін атқаратын тұлғасына тоқталған. Ал толғаушы деп лирикалық өлеңдегі басқаларға құпия жан-дүниесінің сан түрлі сырын ақтаратын, басқаларды өзінің көңіл күйіне бөлеп, ойы мен сезіміне еліктіретін ақынның рөлін көрсетеді. Сарындаушы-автордың өзі өмір сүрген заманның, қоғамның шындығын көркем шығармасына өзек етіп қана қоймай, өмірде жоқ өз фантазиясы мен қиял байлығынан да қосып, өзінше бір көлемді туынды туғыза алатынына баса мән береді. Бұл жерде авторды сарындаушы деп роман жанрына қатысты орнын анықтайды.

XX ғасырдағы «автор» теориясының даму бағытына М.М. Бахтиннің ой-тұжырымдарының орасан ықпалы болғанын ешкім жоққа шығара алмайды. Бахтин теориясын кейде «диалогтық» деп те атайды. Бахтиннің пікірінше, диалогтық мағына автор, шығарма және оқырман арасындағы өзара әрекеттесу нәтижесінде пайда болатын үрдісті білдіреді. М.М. Бахтин «автордың сөзі» мен «бөтен сөз» деп ажыратылатын *диалогтық теориясын* кейінгі зерттеушілер мен әдіскерлердің еңбектерінде заңды жалғасын тапты. Тіпті «диалогтық мәтін тұжырымдамасы» постструктуралистік ғылыми парадигманың дамуын алдын ала анықтап қойған деген тұжырымдар да кездеседі [6].

Ғалым автордың үш бейнесін анықтайды (2-сурет):

2-сурет – М. Бахтин бөлген автордың үш көрінісі

Бахтин зерттеулерінде биографиялық автор турасында зерттеулер өте аз. «Сөздік шығармашылық эстетикасы» еңбегінде ғана биографиялық автор шығармадан тыс өз өмірін сүріп жатқан адам ретінде танылады деген ойын ұсынады [4].

Бастапқы автор, оның көзқарасы бойынша, эстетикалық оқиғаның белсенді қатысушысы. Онда жазушы өз құндылығындағы ақиқат және шынайы адам ретінде емес, көркемдік әрекеттің ішкі объектісі ретінде қызмет ететін оқырман бейнесінде кездеседі. Бастапқы автор эстетикалық іс-әрекеттің субъектісі ретінде бағаланбайды.

Екінші автор – иерархиялық және идеялық маңызды ұғым. Бұл жағдайда иерархияның шыңы мәтіннің сюжеттік композициялық, кеңістіктік-уақыттық және жанрлық құрылымында бейнеленген авторлық позициядан тұрады.

Сондай-ақ, Бахтин шығармадағы автор мен кейіпкер қатынасына ерекше мән береді. Кейіпкерді өз ұстанымы, өз сөзі бар дербес тұлға, жеке субъект ретінде қарастырады. Бахтиннің оқырманды өз «эстетикасына» (кітабының атауы «Эстетика словесного творчества») қосуының нәтижесінде белгілі бір дәрежеде автордың мәтіннен «кетуін» алдын ала болжағандай. Бахтиннің пікірінше, кейіпкер автормен және басқа кейіпкерлермен диалогқа түседі, бұл микродиалогтарда (мысалы, Раскольниковтың ішкі монологтары) және үлкен диалогта (романның негізгі идеяларының қақтығысы) көрінеді. Ғалым бұл құбылысты «Полифония» деп атайды.

Полифония сөзбе-сөз «көпдауыстылық» деген мағынаны білдіреді. Полифония – бұл көркем әдебиетте автордың ерекше ұстанымы оқиға кейіпкерлерінің өзара әрекеттесуіне үлкен еркіндік берген кезде пайда болатын жағдай. Полифониялық романның кейіпкерлеріне бір-бірімен, тіпті олардың авторымен дауласу үшін максималды еркіндік беріледі. Бұл полифониялық романда әртүрлі идеологиялардың өзара әрекеттесуіне рұқсат етілгенін білдіреді [7].

Дэвид Лодждың айтуынша, полифониялық роман «әр түрлі қарама-қайшы идеологиялық ұстанымдарды баяндайтын және жеке сөйлейтін субъектілер арасында байланыс орнататын роман» [8]. Мұндай принцип бойынша автор оқиғаға әртүрлі идеялық көзқарастарды енгізе алады.

Бахтиннің классикалық теория мектебіне қосқан орасан үлесін Michael Holquist-тың ағылшын тілді аудиторияға бахтиндік теорияны талдап, түсіндіруге тырысқан «Answering as Authoring: Mikhail Bakhtin's Trans-linguistics» еңбегіндегі сөзімен қорытындылауға болады: «Бахтиннің сананың айрықша белгісі ретінде *авторлықты* табанды түрде көрсетуі *адамның белгі ретінде анықтамасына* мән берудің ерекше күшті тәсілі болып табылады» [9].

Сана сыны мектебі (critics of consciousness). XX ғасырдың бірінші жартысына тән тағы бір әдеби бағыттың негізі Еуропа әдебиеттануында дербес авторлардың зерттеулерінде қалыптаса бастады. Шығарманы автор санасының феномені ретінде қарастыру үрдісі Ж.П. Сартр, Дж. Старобинский еңбектерінде байқалды. Әдеби феноменологиядағы бұл саланың бастауын Жан-Поль Сартр, яғни оның бір жағынан шығармашылық сананы талдауы, екінші жағынан автордың болмысын (экзистенциясы) талдауы салды. Ж.П. Сартрдың экзистенциалды психоанализ әдісінің негізі пәні – автор шығармашылығының бейсаналық тетіктері ғана емес, кеңірек айтқанда, өзінің «жеке тандауының» нәтижесі ретінде қарастырылатын автордың тағдыры. Осы тұста экзистенциалды психоанализ мәтіннің мағынасына емес, мәтіннен өзінің шифрланған көрінісін тапқан автордың «болмысын ашуға» бағытталғанын атап өту керек [1].

Сана сынының Женева мектебінің тұжырымдары да назар аударарлық. Сана сыны Америка Құрама Штаттары мен Ұлыбританияда оңай мойындалған дәстүрлі сынға («жаңа сын» мектебі») қарама-қарсы ұстанымда болды. Осы мектеп аясында шығарма, Ж.П. Сартрдың идеясын қолдай отырып, «автордың шифрланған тәжірибесі» (Ж. Старобинский) ретінде қарастырылады. Яғни, шығарма – автордың ерік-жігерінің, авторлық тәжірибенің, авторлық сезімнің, автордың дүниеге және өзінің дүниеге көзқарасының көрінісі. Француз сыншылары формальды, объективті мәтіндік талдаудан бас тарта отырып, әдеби шығарма объект емес, «акт» немесе «тәжірибе» деген пікірді ұстанады

[10]. Мәтінді талдау негізінде автордың дүниетанымын жаңғырту осы мектептің әдістемелік «декларациясының» негізі ретінде танылады. Еуропадағы сана сыны XX ғасырдың 50–70-жылдарына дейін өмір сүрді.

Өткен ғасыр басында француз әдеби сынында өзіндік концептісімен ерекшеленген ғалымдардың бірі – Андре Маруа. Андре Маруа көркем мәтіндегі баяндаушының шын мәнінде өзінің шын болмысын көлеңкелеуге тырысқан автордың «маскасы» болуы әбден мүмкін деп топшылайды. Автор баяндаушының немесе қаһарманның «маскасын» кию арқылы ішкі әлемінің сұраныстарын қанағаттандырмайтын өзінің өмірін мәтінде басқаша сүруге тырысады [11]. Осылайша, Маруа бүкіл ғылыми, шығармашылық жолында өзі зерттеген жазушылардың шығармашылығын олардың тұлға ретінде қалыптасқан қоғаммен және әлеуметтік жағдайлармен тығыз байланыстырады.

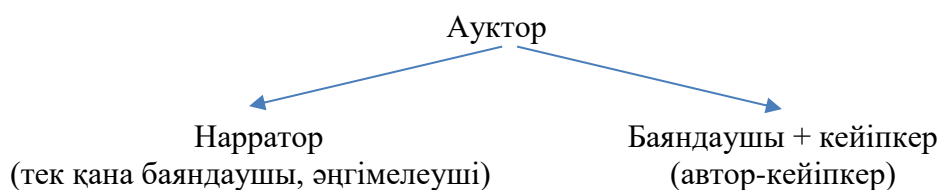
Теориядағы қарама-қайшылық. Жоғарыда аталған іргелі сыни мектептердің ығысуымен әдеби сыншылардың ұстанымдарында қарама-қайшылық көріне бастады. Бұл қайшылықтар, негізінен, автордың мәтінге қатысы (бар немесе жоқ) тұрғысында көрінді. «Антибахтинология» мектебі автордың «мәтіннен тыс өмір сүруі» идеясын асыра мақтап, бұл мәселені одан сайын ушықтырды. М.М. Бахтин мен В.В. Виноградовтың «ілімдерінің» ізбасарлары еңбектерінде екі қарама-қарсы тенденцияның қақтығысы – авторды жоққа шығару және қабылдау – белгілі бір теориялық дағдарысқа алып келді. Сонымен қатар, екі тенденция да бір автордың әр түрлі кезеңдерде жазылған сыни шығармаларында қатар өмір сүргенін байқауға болады. Мәселен, Н.А. Добролюбов Тургеневтің «Накануне» романын талдауда: «Біз үшін автордың не айтқысы келгені маңызды емес, оларға не әсер еткені маңызды», [12] - дейді. Ал бір жылдан кейін Достоевский туралы мақалада шығарманы талдауда ақиқат шындықтың сан алуан және қайшылықты аспектілерін өз дүниетанымында біріктіретін автор тұлғасы мен көзқарасын ескеру қажеттілігін негіздейді [13].

Тағы бір мысал ретінде, Ю.М. Лотманның «алғашқы» және «кейінгі» ғылыми ұстанымдарын қарастыруға болады. Алғашқыда тұжырымдамалық тұрғыдан М. Бахтиннің «ізбасары» болған Ю.М. Лотманның авторға қатысты кейінгі зерттеулері құрылымдық талдаудың шекарасын біршама кеңейтті. Лотман көркем шығарманы мәтінді жасаушы мен аудитория көзқарастарының тоғысуы деп түсіндіреді [14]. Оның биографиялық автордың мәтінге ықпалы мәселесіне қатысты зерттеулері де Бахтиннің ғылыми мүдделеріне қайшы келді. Яғни, Лотман Бахтин енгізген *шынайы автор* мен *автор бейнесінің* байланысын біршама жақындатты деп айта аламыз.

Қарама-қайшылық Д. Писарев еңбектерінде де байқалады. Д.И. Писарев автор ұстанымы мен интенсиясын өз назарынан тыс қалдырып, «...маған автордың жеке сенімі маңызды емес. Мен оның романында бейнеленген әлеуметтік өмір құбылыстарына ғана назар аударамын» дейді. Сол мақаласында айтушының жеке көзқарасын түсіндірудің негізі жоқ деген қорытындыға келеді [15].

Постмодернистік парадигмадағы автор. Әдебиеттегі автор мәселесінің түбегейлі жаңаруы реалистік көркемдік парадигманың постмодернистік парадигмаға ауысуымен қатар жүрді. Талдаудың постструктуралистік стратегиясының өзгеруімен автордың мәтіндегі рөлін түсіну де айтарлықтай жаңа және өткір бетбұрыс жасады.

Келесі ғылыми парадигманы құрайтын нарратологиялық дискурста негізгі талдау нысаны ретінде автордың коммуникативті қызметі таңдалды. Осылайша, нарратологияда австриялық әдебиеттанушы Ф.Л. Штанцель 1955 жылы “*ауктор*” терминін енгізді. Ауктор – абстрактілі автор, мәтіндегі басым идеологиялық позицияның иесі, ең алдымен, қабылдаушы санаға бағдарлануды білдіреді. Ауктор мәтінде екі бейнеде, мағынада сөйлей алады (3-сурет):

3-сурет – «Ауктордың» екі түрлі бейнеде көрінуі

Рецептивті эстетикада (В. Изер, Х.Р. Яусс) автор мен оқырман бір-біріне қарама-қайшы қойылып, оқырман авторға қарсы ерекше белсенді инстанция ретінде қарастырыла бастады (4-сурет).

4-сурет – Авторлық дифференциацияның нарратологиялық формалары

Жасырын (имплицитті) автор (тұжырымдаманың авторы В. Бут) – бұл барлық баяндау құралдарын ұйымдастыратын құрылымдық принцип. Ол – автордың оқырманды қабылдаудағы бейнесі, шынайы автордың барлық құндылық (ориентир) нұсқауларына міндетті түрде жауап бермейді. Имплицитті (интратекстік) автор бұл ғылыми бағытта негізінен кейіпкерлердің бірі ретінде әрекет ете алады.

Жасырын (имплицитті) оқырман (терминнің авторы В. Изер) нарратологияда барлық авторлық коннотацияларды декодтауы керек, авторлық кодты декодтаушы ретінде түсіндіріледі. Оқырман, автор сияқты, шығармаларға проекциялануы мүмкін, сол арқылы оның бар болуының ізін қалдырады.

Эксплицитті автор-мәтінге синтаксистік түрде енгізілген эксплициттік оқырманға, реципиентке бағытталған мәтіндегі жалған авторлық фигура.

Баяндаушы (нарратор) – «шынайы автор» ұғымына қарама-қарсы формальды категория. Наррататор (терминді Д. Принс енгізген) – нарроторға, баяндау құрылысына толық тәуелді, мәтіннің баяндау өрісінен тыс өмір сүре алмайтын мәтінішілік фигура.

Автордың жоғалуы. Авторға қатысты мұндай нигилизм (қалыптасқан норма, ереже, ұстанымдарды теріске шығару) XX ғасырдың екінші жартысында (Барт 1968 жыл, Фуко 1969 жыл) әлем әдебиеттануында қарқын алды. Автор теориясында «теріске шығару кезеңі немесе нөлдік кезең» қалыптаса бастады. Автор «ешкім емес», «ештеңе емес», ол «аномдік пен алшақтыққа айналады» [16].

Постмодернистік қоғамда (1960-жылдардан бастап) авторға қарсылық көрсету, авторды терістеу мәселесі «Қарсылас оқырман» концепциясын (Д. Феттерли) («сопротивляющийся читатель») туындатты. Бұл – белгілі бір белсенді инстанция, авторлық стратегияларға күмән келтіретін, оқу тәжірибесін өзгертетін реципиент [17]. Осылайша, француз постструктуралистері М. Фуко, Дж. Лакан, Дж. Деррида және әсіресе Р. Барттың «автордың

жоғалуы» тұжырымдамалары классикалық емес ғылым мен философияда одан да радикалды түрде қарқын ала бастады.

Бұл теорияның түбегейлі орнығуында француз әдебиет сыншысы Ролан Барттың 1967 жылы жазған «*Автордың өлімі*» (фр. *La mort de l'auteur*) эссесі шешуші рөл атқарды. Теоритик мәтіннің «түпкі мағынасын» тереңінен түсіндіру үшін автордың ниеті мен өмірбаянына сүйенетін дәстүрлі әдебиеттану тәжірибесіне қарсы пікір айтады. «Ескі» әдіс Барт үшін, бір қарағанда тиянақты және ыңғайлы көрінуі мүмкін. Шын мәнінде автордың жеке аспектілеріне сүйену қате әдіс. «Мәтінге авторды беру» және оған бір ғана интерпретацияны тағайындау «сол мәтінге шектеу қою болып табылады». Оның орнына, әрбір жеке оқырманның шығарманы түсіндіруі – автор көздеген кез келген «нақты» мағынаға қарағанда басым. Оқырмандық интерпретацияда нәзік немесе байқалмаған сипаттамаларды шығаруға болады [18].

Барттың пікірінше, мәтінді *интерпретациялық тираниядан* босату үшін әдеби шығарманы жасаушысынан бөлу керек. Шығарманың шынайы мәні жазушының «қалауына» немесе «талғамына» емес, оқырманның алған әсеріне байланысты. «Мәтіннің бірлігі оның жасаушысында емес, «ол баратын жерінде» немесе оның аудиториясында. Автор мәтінмен қатар туып, мәтіннен тыс өмір сүрмейтін скрипторға («*scriptor*») айналады. Скриптор тек көшіруші, ол өзінен бұрын жазылғанды ғана қайталай алады. Оның ішкі болмысы – дайын сөздік [18].

Авторлық бастамашылықтан автордың функционалдылық жағына, мәтіннің неопрагматикасына көшу мәселесі М. Фуко еңбектерінде көріне бастады. Француз философы Мишель Фуко «Автор дегеніміз не?» деген мақаласында осы уақытқа дейін әдебиетте үстемдік еткен «автор даналығының» бүгінгі күні шегіне бастағанын пайымдайды. «... «Автор» категориясы біршама әлсіз, екінші дәрежелі кейіпке айналып, солғын тартып қалды. Өзі мен туындысы арасына айла-шарғыдан қамал тұрғызған қаламгер жеке мінезінің белгілерін өшіруде» [19]. Яғни, Фуконың айтуынша, автор бүгінде тек мәтіннің шекарасында қалды.

Автордың қайта оралуы. Дегенмен, XX және XXI ғасырлардың тоғысында пост-постмодернистік парадигманың пайда болуы туралы болжамдардың күшеюімен «авторға қайта оралу» тенденциясы әртүрлі зерттеулерде синхронды түрде орын ала бастады.

«Автордың қайта оралуының» себептерін А.Ю. Большакова былайша пайымдайды: «Авторлықтың жаңа, әмбебап теориясын құру қажеттілігі туындады. Бұл, ең алдымен, автордың орталық қызметіне көңіл бөлуді, мәтіннің біртұтастығы мен адам болмысының тұтастығын сезінуге деген ұмтылысты күшейтуін білдіреді» [20]. Өйткені, постструктурализмді зерттеушілердің пікірінше, авторды ештеңе және ешкім алмастыра алмайды, өйткені бұл «адамға мәдени бірегейлік беру» әрекетімен пара-пар.

Авторлықтан толық бас тарту жағдайынан сындарлы шығудың тағы бір әрекеті Ш. Берктің (Burke S.) «Автордың өлімі және оралуы: Барт, Фуко және Дерридадағы сын және субъективтілік» (1993 жыл) еңбегі болды [21]. Бұл классикалық зерттеуде Шон Берк алғаш рет антиавторизмнің егжей-тегжейлі түсіндірмесін береді және авторды жою әрекетінің философиялық тұрғыда мүмкін емес екенін көрсетеді. «Бұл керемет кітапта Шон Берк автордың тұжырымдамасына соңғы кездері сәнге айналған авторға «шабуылдардың» қисынсыздығын, қайшылықтарын және сәйкессіздігін әшкерелейді. Барт, Фуко және Дерриданың мәтін мен оны жазған адам арасындағы қарым-қатынас туралы дәстүрлі түсініктерді бұзуға тырысқандағы ұшырасқан тұжырымдамалық қиындықтарын зерттейді» [22]. Ш. Берк Ролан Барттың «*Автордың өлімі*» (фр. *La mort de l'auteur*) эссесінің тұпнұсқасын зерттей келе, оның шын мәнінде авторлыққа қарсы емес екендігін, керісінше, авторды «тілдің инструменталистік тұжырымдамасы» ретінде көрді деген шешімге тоқталады.

Осы сынды «теорияға дұрыс интерпретация жасалмаған» деген пікірді Роберто Симановски (Roberto Simanowski) «Автордың өлімі – оқырманның өлуі» (2001 жыл) мақаласында пайымдайды. Лэндоу, Болтер (Landow, Bolter) және басқа да теоретиктердің еңбектерінде автордың еркіндігі мен бостандығын жоғалтуы, бәлкім, «автордан оқырманға билікті қайтаруы» (Landow) ретінде түсініктірек болатын шығар деген пікірін білдіреді [23].

Сондай-ақ, автор теориясының жаңа бағытын ұстанған «Постструктурализмнен тыс» (1996) атты очерктер жинағы структуралистік және постструктуралистік ойдың қате түсініктерін көрсетуге тырысады. Бұл қате түсініктердің бірі ретінде мәтін талдауда автордың ниетін ескерудің мәні жоқ деген идеяны атайды. Жинақтың II бөліміндегі эсселер әдеби сынды адамзат тәжірибесіне жақындату жолдарын ұсынады [24].

Дегенмен, XX ғасырдың соңғы ширегінде жазылған еңбектер авторлықтың шын мәнінде жаңа және толыққанды тұжырымдамасын әзірлей алған жоқ, Керісінше, олар XX ғасырдың басындағы классикалық тұжырымдамаларға қайта оралғандай болды.

Жоғарыда аталған дәстүрлі тұжырымдардан өзгеше бағыт алуға тырысқан Джон Шоукростың (John T. Shawcross) «Интенционалдық және жаңа дәстүрлілік. Әдеби ревизионизмнің кейбір шекаралық құралдары» (Intentionality and the New Traditionalism) [25] (1991 жыл) еңбегінде біршама жаңа ой байқалады. Автордың пайымдауынша, «Интенционалдық» және «Жаңа дәстүрлілік» әдеби шығарманың мәтіні де, авторы да сол шығарманы нанымды әрі толық оқу үшін маңызды деп санайды. Автор мәтінді тудырады, содан кейін оқырманды автор өзі саналы түрде қолданатын *әртүрлі элементтер немесе әдеби құралдар* арқылы оқуға жетелейді. Мұндай элементтер мен әдеби құралдар мәтіннің «интенциясын» құрайды. Автор «limina» терминін енгізіп, оны оқырманның мәтін әлеміне ене алатын табалдырыққа балайды. Дегенмен де бұл теория кейінгі сыншылар тарапынан жаппай қолдауға ие бола алмады.

Мәтіндегі автор интенциясы мәселесі осы кезеңдегі біршама ағылшын тілді ғалымдардың зерттеу нысанына айналып, аталған тақырыпта жаңашыл ізденістер пайда болды. Буффало Университетінің профессоры (АҚШ) Арабелла Лайон (Arabella Lyon) 1998 жылы «Интенция» кітабын жарыққа шығарып, жоғарыда аталған еңбекке қарағанда нанымды әрі болашақта қолдау тапқан тұжырымдар ұсынды. Автор интенциясы ұғымын әдебиет теориясы мен әдеби сын тұрғысынан ғана қарастырмай, мәселеге философия, риторика, коммуникациялық зерттеулер аспектісінен келеді.

Арабелла Лайонның пайымдауынша, автордың ниеті мен оқырман ниетінің арақатынасы күрделі. Дегенмен бұл күрделілік олардың өзара байланысын жоққа шығармайды. Ғалым оқырман ниеті мәтінді интерпретациялауға қалай әсер ететінін суреттейді. Сондай-ақ, мәтіндегі автордың жасырын ниетімен бетпе-бет келген оқырманның сол жасырын мағынамен қалай келісетінін көрсетеді. Әдеби талдауға қолданыстағы риторика теориясын алмастыратын *интенция тұжырымдамасын* енгізеді. Сол арқылы Арабелла Лион Уэйн Бут пен Стэнли Фиштің риторикасы, сондай-ақ Ганс-Георг Гадамердің герменевтикасы автор мен оқырманның күрделі қатынасын түсіндіре алмайды деген тұжырым жасайды [26].

Отандық әдебиеттанудың қазіргі даму тенденциясы. Қазіргі әдебиеттану ғылымы дамудың жаңа кезеңіне аяқ басты. Бүгінгі таңда, И.П. Карповтың айтуынша, біздің көз алдымызда жаңа гуманитарлық ғылым саласы – авторология қалыптасып келеді. Авторология әдебиеттанудағы жаңа әдіснамалық бағыт – аналитикалық филологиядан бастау алады [27].

Философия, лингвистика мен психолингвистиканы, психоанализді, структурализм мен постструктурализмді синтездейтін аналитикалық филология автор мен кейіпкер мәселесіне қарқынды бет бұрды. Аналитикалық әдеби сынның синтезделген әдістемесі автор мен кейіпкер мәселесін зерттеген біршама қазақстандық ғалымдардың еңбектерінде көрініс табады. Солардың ішінде *авторлық ұстаным жайы* отандық зерттеулердегі өзекті

мәселелердің бірі. Н.У. Исина өзінің кандидаттық диссертациясында Ә. Кекілбаевтың прозасы негізінде «автор бейнесін» жазушының ішкі әлемінің көрінісі ретінде түсіндіруді ұсынады. Ал оның «авторлық ұстанымды» көркем шығарманы жасаушы-автордың дүниетанымының айнасы ретінде анықтауы – М.М. Бахтин, В.В. Виноградов, Б.О. Корман теориясымен сабақтастығының көрінісі деуге болады [28].

Л.И. Абдуллина 1997 жылы қорғалған кандидаттық диссертациясында алғаш рет әйелдер прозасындағы авторлық ұстанымның бірегейлігіне мән берді. Сәйкесінше, *автор ұстанымын* жазушының жынысы тұрғысынан қарастыру қажеттілігін алға тартады. Автор ұстанымына жазушы әйелдің қайталанбас тұлғалық бейнесі, автордың қолжазбасының психологиялық суреті, портреттік стилі, т.с.с. әсер етеді деген тұжырымды ұсынады [29].

Т.У. Есембеков синергетика аспектісіндегі (постмодернизм, психоанализ теорияларының әдіснамалық негіздерін қосып) *автордың ұстанымын* драмалық концепциямен байланыстыра зерттейді [30]. Есембековтің гипотезасы бойынша автор позициясы тұрақсыз драмалық көркемдік элементтердің барлығын ретке келтіреді, ретсіздіктен тәртіпті сапалы ұйымдастыруды қамтамасыз етеді [6].

М. Оразбектің *автордың астарлы ұстанымы* және оның жүзеге асу жолдары жөніндегі ізденістерін де атап өтуге болады. 2007 жылы қорғаған докторлық диссертациясында автордың астарлы ұстанымының бірнеше түрлерін ұсынады:

- тарихи-сыни позиция;
- қоғамдық позиция;
- уақыт позициясы;
- саяси-әлеуметтік позиция;
- билер позициясы;
- айыптаушы позиция;
- әділетті позиция;
- еріксіз позиция, т.с.с. [31]

Авторды өзге қырынан ашуға талпыныс жасаған зерттеулерден В.В. Бадиковтың авторлық сананы әлеуметтік тапсырыс аспектісінде қарастыруын [32], Б.К. Майтановтың автор мәселесін қазақ прозасының психологизмімен байланыстыра өрбіткенін [33], А.С. Ісімақованың Абай шығармашылығында «автор-кейіпкер-тыңдаушы» эстетикалық үшбұрышын зерттеу нысанына алғанын [34] атап өтуге болады.

Жалпылай алғанда, қазақстандық әдебиет теориясы ресейлік және әлемдік әдебиеттанумен тығыз байланыста дами отырып, олардың негізгі тенденцияларын ұсынады. Сол үшін де қазақстандық ғалымдардың барлығы М.М. Бахтин мен В.В. Виноградовтың тұжырымдамалық қорына ғана сүйенген және оны жалғастырған деу біржақтылық болады.

Автор теориясы аймағында ХХ ғасырдың алғашқы кезеңдерінде қалыптасқан жаңа бағыт ретінде семиотика, нарратология, мәдениеттану және рецептивті эстетика тоғысында пайда болған *көркем антропологияны* атауға болады. Оның ең басты нысаны - адам бейнесі. Отандық ғалым В.В. Савельева автор мен кейіпкерлерді алғаш болып көркем антропология және психоанализ тұрғысынан зерттегенін атап өту керек [35]. Жоғарыда аталған ақпараттардан түйетініміз – біздің отандық филология ғылымы қазіргі әдебиетте болып жатқан ең күрделі үдерістерді барынша толық көрсетіп, талдай алуға қабілетті екенін дәлелдеп келеді.

Қорытынды

ХХІ ғасырдың басты құндылықтарының бірі – «сөз еркіндігі» мен «ой еркіндігі» ғылымға да өз әсерін тигізбей қоймады. Ғылымның ілгерілуіне нақты бағдар беріп отыратын іргелі парадигмалардың, әдеби-сын мектептерінің бүгінгі күні беделі мен ықпалының азайып келе жатқаны да осының дәлелі. Шындығында, ғылымдағы «демократия» теориялық

ілімнің шашыраңқылығына, бірзділіктің жоғалуына әкеледі. Бұл тенденция, сәйкесінше, гуманитарлық ғылымдардың тоқырауының көрсеткіші ме деген ой туындайды. Себебі, тарих көрсеткендей, «теориядағы тоқырау» ғылыми-революциялық жетістіктерден кейін орын алатын заңды құбылысқа айналып кеткен. XIX ғасырдағы «теориялық дағдарысты» XX басындағы «интеллектуалды бум» алмастырса, дүниежүзілік соғыстардан кейінгі ғылымдағы тоқырау капиталистік қоғамның орнауымен тағы бір серпіліс алды. Енді тарихи заңдылыққа сүйенсек, қазір адамзат келесі «ғылыми тоқырау» кезеңінде тұр. Оған М. Бахтин мен В. Виноградов секілді ірі теориялардың ұсынылмауы немесе Р. Барт пен М. Фуко көрсеткен батыл тұжырымдардың әзірге айтылмауы дәлел бола алады. Екінші жағынан, жаңа дәуірдегі ғылымның жаңа бағыты өзінің осындай әрқилылығымен, ізденушіге таңдау еркіндігімен ерекшеленуі мүмкін деп пайымдаймыз.

Автор – көркем өнердің ажырамас бөлшегі, тек ол кей кезде жасырын болады, кейде өз позициясын анық көрсетеді, кейде автордың мәтіндегі ықпалы басымрақ болса, кейде оқырманға еркіндік береді. Сондықтан да автор жоғалмайды немесе қайта оралмайды, тек автордың мәтінде көрінуі әртүрлі деңгейде, әртүрлі әдіс-тәсілдермен жүзеге асады деген қорытынды жасаймыз.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Турышева О.Н. Теория и методология зарубежного литературоведения [Электронный ресурс]. URL: <https://clck.ru/346zXf> (дата обращения 10.04.2023)
2. Виноградов В.Б. О теории художественной речи. – М.: Высшая школа, 1971. – 113 с.
3. Аймұхамбет Ж.Ә., Құрмамбаева Қ.С., Миразова М.Н. Көркем туындыдағы бейне мен таңбаның қызметі // Ясауи университетінің хабаршысы. – 2023. – №1(127). – Б. 35–45. <https://doi.org/10.47526/2023-1/2664-0686.03>
4. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества. – М.: Искусство, 1986. – 423 с.
5. Ахмет Байтұрсынұлы. Әдебиет танытқыш. – Алматы: Атамұра, 2003. – 208 б.
6. Сафронова Л.В. Автор и герой в постмодернистской прозе: автореф. дисс. ... д-ра фил. наук. – Алматы, 2007. – 55 с.
7. Ali Jamali Nesari. Procedia // Social and Behavioral Sciences. – 2015. – Т. 205. – P. 642–647.
8. Lodge D. «Conrad's» Victory» and «The Tempest»: An Amplification // The Modern Language Review. – 1990. – P. 195–199.
9. Holquist Michael. «Answering as Authoring: Mikhail Bakhtin's Trans-linguistics» // Critical Inquiry. – 1983. – №10 (2). – P. 307–319.
10. Lawall S. Critics of Consciousness: The Existential Structures of Literature. – Cambridge: Harvard University Press, 1968. – 277 p.
11. Андре Маруа. От Монтеня до Арагона. – М.: Радуга, 1983. – 662 с.
12. Добролюбов Н.А. Когда же придет настоящий день? В кн.: Литературная критика. – Т.2. – Л.: Художественная литература, 1984. – С. 180–228.
13. Добролюбов Н.А. Забытые люди. В кн.: Литературная критика. – Т.2. – Л.: Художественная литература, 1984. – С. 428–467.
14. Лотман Ю.М. Логика взрыва. – М.: Языки русской культуры, 2000. – 108 с.
15. Писарев Д.И. Борьба за жизнь // Достоевский в русской критике: Сб. статей. – М.: Художественная литература, 1956. – С. 162–229.
16. Большакова А.Ю. Теория автора у М.М. Бахтина и В.В. Виноградова // Диалог. Карнавал. Хронотоп. – 1999. – №2. – С. 4–22.
17. Ильин И. Постмодернизм. Словарь терминов. – М.: Intrada, 2001. – 414 с.
18. Мировое литературоведение. – Алматы: ҚазАқпарат, 2009. – 271 с.
19. Әдебиет теориясы: Антология. 1-том / Джули Ривкин мен Майкл Райанның редакциясымен. – Алматы: «Ұлттық аударма бюросы» қоғамдық қоры, 2019. – 568 б.
20. Большакова А.Ю. Теория авторства в современном литературоведении // Известия АН. Серия литературы и языка. – 1998. – 57 т. – С. 15–24.

21. Seán Burke. The Death and Return of the Author [Electronic resource]. URL: <https://edinburghuniversitypress.com/book-the-death-and-return-of-the-author.html> (date of access: 25.01.2023)
22. Ellis D. Death and Return of the Author // *The Cambridge Quarterly*. 1993, Vol. 22, No. 3. – P. 331–337.
23. Simanowski Roberto. Death of the Author? Death of the reader!. In: *Dichtung Digital // Journal für Kunst und Kultur digitaler Medien*. – 2001. – №19, Jg. 3. – S. 1–7. DOI: <https://doi.org/10.25969/mediarep/17470>
24. Wendell Harris. Beyond Poststructuralism. The Speculations of Theory and the Experience of Reading. [Electronic resource]. URL: <https://www.psupress.org/books/titles/0-271-01495-4.html> (date of access: 15.03.2023)
25. John T. Shawcross. Intentionality and the New Traditionalism. Some Liminal Means to Literary Revisionism. [Electronic resource]. URL: <https://www.psupress.org/books/titles/978-0-271-00758-8.html> (date of access: 15.03.2023)
26. Arabella Lyon. Intentions Negotiated, Contested, and Ignored. [Electronic resource]. URL: <https://www.psupress.org/books/titles/0-271-01797-X.html> (date of access: 15.03.2023)
27. Карпов И.П. Проблема типологии авторства в русской литературе конца XIX – начало XX века: дисс. ... канд. филол. наук. – М., 1998. – 183 с.
28. Исина Н.У. «Автор» и «герой» в прозе А. Кекильбаева (на материале цикла повестей «Степные легенды»): автореф. дисс. ... канд. филол. наук. – Алматы, 1995 – 26 с.
29. Абдуллина Л.И. Проблема автора и авторской позиции в «женской прозе» (на материале русской повести 1830–1840-х годов): автореф. дисс. ... канд. филол. наук. – Алматы, 1997. – 24 с.
30. Есембеков Т.У. Қазақ прозасындағы драматизмнің көркемдік-эстетикалық мән-маңызы: филол. ғыл. док. ... дисс. автореф. – Алматы, 1998. – 47 б.
31. Оразбек М.С. Көркем прозадағы шығармашылық тұлға мен авторлық позицияның арақатынасы (1980–2000 жылдар әдебиеті бойынша): филол. ғыл. док. ... дисс. автореф. – Алматы, 2007. – 26 б.
32. Бадиков В.В. Авторское сознание и социальный заказ. – Алматы: Жеті Жарғы, 1997. – 256 с.
33. Майтанов Б.К. Психологизм в художественной литературе. – Алматы: Қазақ университеті, 2004. – 235 с.
34. Исмакова А.С. Поэтика казахской художественной прозы начала XX века (тематика, жанр, стиль): автореф. дисс. ... док. филол. наук. – Алматы, 1998. – 60 с.
35. Савельева В.В. Художественная антропология. – Алматы: АГУ им. Абая, 1999. – 281 с.

REFERENCES

1. Turysheva O.N. Teoria i metodologia zarubejnogo literaturovedenia [Theory and methodology of foreign literary criticism] [Electronic resource]. URL: <https://clck.ru/346zXf> (date of access 10.04.2023) [in Russian]
2. Vinogradov V.B. O teorii hudojstvennoi rechi [On the theory of artistic speech]. – М.: Vysshiaia shkola, 1971. – 113 s. [in Russian]
3. Aimuhambet J.A., Qurmbaeva Q.S., Mirazova M.N. Korkem tuyndydagy beine men tanbanyn qyzmeti [The Role of Image and Sign in a Artwork] // *Iasau universitetinin habarshysy*. – 2023. –№1(127). – B. 35–45. <https://doi.org/10.47526/2023-1/2664-0686.03>
4. Bahtin M.M. Estetika slovesnogo tvorcestva [Aesthetics of verbal creativity]. – М.: Iskusstvo, 1986. – 423 s. [in Russian]
5. Ahmet Baitursynuly. Adebiet tanytkysh [Literary critic]. – Almaty: Atamura, 2003. – 208 b. [in Kazakh]
6. Safronova L.V. Avtor i geroi v postmodernistskoi proze [Author and hero in postmodern prose]: avtoref. diss. ... d-ra fil. nauk. – Almaty, 2007. – 55 s. [in Russian]
7. Ali Jamali Nesari. Procedia // *Social and Behavioral Sciences*. – 2015. – Т. 205. – P. 642–647.
8. Lodge D. «Conrad's» Victory» and «The Tempest»: An Amplification // *The Modern Language Review*. – 1990. – P. 195–199.
9. Holquist Michael. «Answering as Authoring: Mikhail Bakhtin's Trans-linguistics» // *Critical Inquiry*. – 1983. – №10 (2). – P. 307–319.
10. Lawall S. Critics of Consciousness: The Existential Structures of Literature. – Cambridge: Harvard University Press, 1968. – 277 p.
11. Andre Marua. Ot Montenia do Aragona [From Montaigne to Aragon]. – М.: Raduga, 1983. – 662 s. [in Russian]
12. Dobroliubov N.A. Kogda je pridet nastoiashi den? [When will the real day come?]. V kn.: *Literaturnaia kritika*. – T.2. – L.: Hudojstvennaia literatura, 1984. – S. 180–228. [in Russian]

13. Dobroliubov N.A. Zabitye liudi [Downtrodden people]. V kn.: Literaturnaia kritika. – T.2. – L.: Hudojestvennaia literatura, 1984. – S. 428–467. [in Russian]
14. Lotman Iu.M. Logika vzryva [Logic of explosion]. – M.: Iazyki russkoi kultury, 2000. – 108 s. [in Russian]
15. Pisarev D.I. Borba za jizn [The struggle for life] // Dostoevski v russkoi kritike: Sb. statei. – M.: Hudojestvennaia literatura, 1956. – S. 162–229. [in Russian]
16. Bolshakova A.Iu. Teoria avtora u M.M. Bahtina i V.V. Vinogradova [The theory of the author by M.M. Bakhtin and V.V. Vinogradov] // Dialog. Karnaval. Hronotop. – 1999. – №2. – S. 4–22. [in Russian]
17. Ilin I. Postmodernizm. Slovar terminov [Postmodernism. Dictionary of Terms]. – M.: Intrada, 2001. – 414 s. [in Russian]
18. Mirovye literaturovedenie [World literary studies]. – Almaty: KazAqparat, 2009. – 271 s. [in Russian]
19. Adebiet teoryasy: Antologiya. 1-tom [Theory Of Literature: An Anthology] / Djuli Rivkin men Maikl Raiannyn redakciasy men. – Almaty: «Ultytk audarma biurosy» qogamdyq qory, 2019. – 568 b. [In Kazakh]
20. Bolshakova A.Iu. Teoria avtorstva v sovremennom literaturovedenii [Theory of authorship in modern literary studies] // Izvestia AN. Seria literatury i iazyka. – 1998. – 57 t. – S. 15–24. [in Russian]
21. Seán Burke. The Death and Return of the Author [Electronic resource]. URL: <https://edinburghuniversitypress.com/book-the-death-and-return-of-the-author.html> (date of access: 25.01.2023)
22. Ellis D. Death and Return of the Author // The Cambridge Quarterly. 1993, Vol. 22, No. 3. – P. 331–337.
23. Simanowski Roberto. Death of the Author? Death of the reader!. In: Dichtung Digital // Journal für Kunst und Kultur digitaler Medien. – 2001. – №19, Jg. 3. – S. 1–7. DOI: <https://doi.org/10.25969/mediarep/17470>
24. Wendell Harris. Beyond Poststructuralism. The Speculations of Theory and the Experience of Reading. [Electronic resource]. URL: <https://www.psupress.org/books/titles/0-271-01495-4.html> (date of access: 15.03.2023)
25. John T. Shawcross. Intentionality and the New Traditionalism. Some Liminal Means to Literary Revisionism. [Electronic resource]. URL: <https://www.psupress.org/books/titles/978-0-271-00758-8.html> (date of access: 15.03.2023)
26. Arabella Lyon. Intentions Negotiated, Contested, and Ignored. [Electronic resource]. URL: <https://www.psupress.org/books/titles/0-271-01797-X.html> (date of access: 15.03.2023)
27. Karpov I.P. Problema tipologii avtorstva v russkoi literature konca XIX – nachala XX veka: [The problem of typology of authorship in Russian literature of the late XIX – early XX century]: diss. ... kand. fil. nauk. – M., 1998. – 183 s. [in Russian]
28. Isina N.U. «Avtor» i «geroi» v proze A. Kekilbaeva (na materiale cikla povestei «Stepnye legendy») [“Author” and “hero” in A. Kekilbayev's prose]: avtoref. diss. ... kand. filol. nauk. – Almaty, 1995. – 26 s. [in Russian]
29. Abdullina L.I. Problema avtora i avtorskoj pozicii v «jenskoi proze» (na materiale russkoi povesti 1830–1840-h godov) [The problem of the author and the author's position in “women's prose” (based on the material of the Russian novella of the 1830s-1840s)]: avtoref. diss. ... kand. filolog. nauk. – Almaty, 1997. – 24 s. [in Russian]
30. Esembekov T.U. Qazaq prozasyndagy dramatismnin korkemdik-estetikalıyq man-manyzy [Artistic and aesthetic significance of dramatism in Kazakh prose]: filol. gyl. dok. ... diss. avtoref. – Almaty, 1998. – 47 b. [In Kazakh]
31. Orazbek M.S. Korkem prozadagy shygarmashylyq tulga men avtorlyq pozicianyn araqatynasy (1980–2000 jyldar adebieti boiynsha) [The ratio of creative personality and author's position in artistic prose (according to the literature of the 1980s–2000s)]: filol. gyl. dok. ... diss. avtoref. – Almaty, 2007 – 26 b. [In Kazakh]
32. Badikov V.V. Avtorskoe soznanie i socialnyi zakaz [Author's consciousness and social order]. – Almaty: Jeti Jargy, 1997. – 256 s. [in Russian]
33. Maitanov B.K. Psihologizm v hudojestvennoi literature [Psychologism in Fiction]. – Almaty: Qazaq universiteti, 2004. – 235 b. [In Russian]
34. Ismakova A.S. Poetika kazahskoi hudejestvennoi prozy nachala XX veka (tematika, janr, stil) [Poetics of Kazakh fiction at the beginning of the twentieth century (theme, genre, style)]: avtotef. diss. ... d-ra filol. nauk. – Almaty, 1998. – 60 s. [in Russian]
35. Savelieva V.V. Hudojestvennaia antropologia [Artistic anthropology]. – Almaty: AGU im. Abaia, 1999. – 281 s. [in Russian]